

A BIOLÓGIAI MOZGÁS MOLEKULÁRIS MECHANIZMUSAI

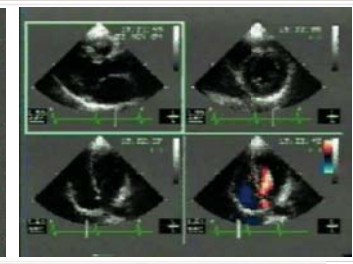
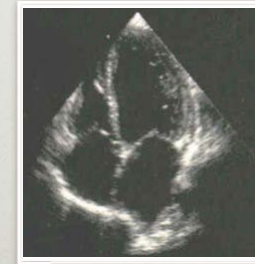
BIOLÓGIAI MOZGÁSOK

Kollektív mozgás

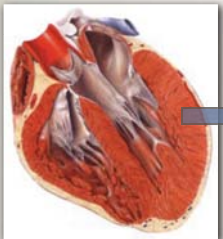

Szervezet mozgása ("Az évszázad ugrása")

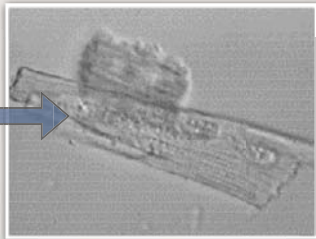

Szerv mozgás

BIOLÓGIAI MOZGÁSOK

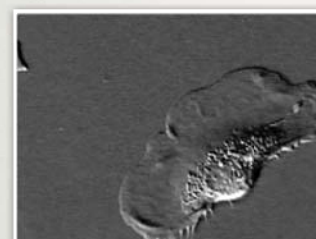
Ritmusosan összehúzódó szívizomsejt

Osztódó sejt

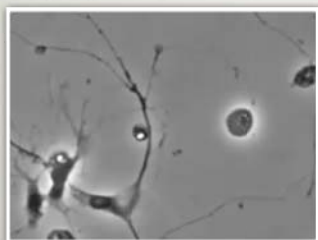
BIOLÓGIAI MOZGÁSOK

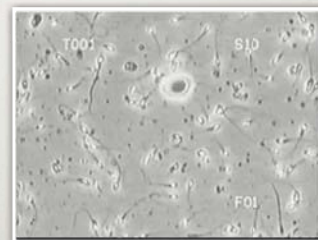
Tovakúzó keratinocita

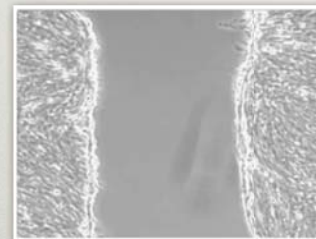
Kemotaxis

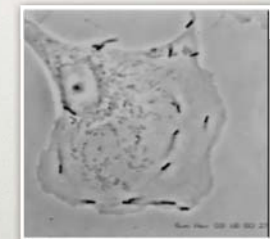
Axon (neurit) növekedés

Mozgó spermaticiták

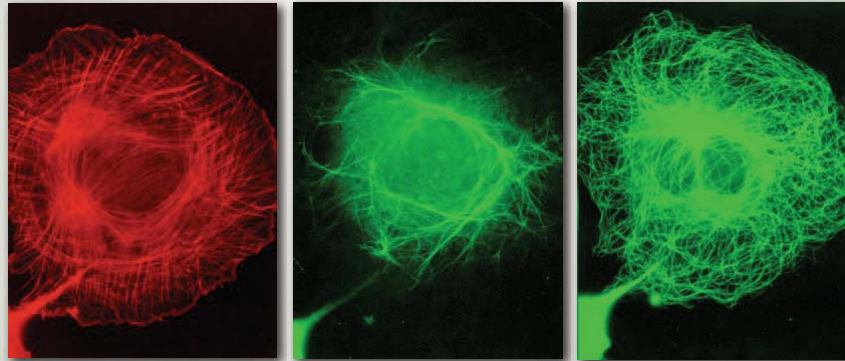

Sebgyógyulás modell - fibroblasztok
kollektív mozgása

Listeria baktériumok
intracelluláris mozgása

A citoszkeletális rendszer

Aktin
(rodamin-phalloidin)

Vimentin
(anti-vimentin)

Mikrotubulusok
(GFP-tubulin)

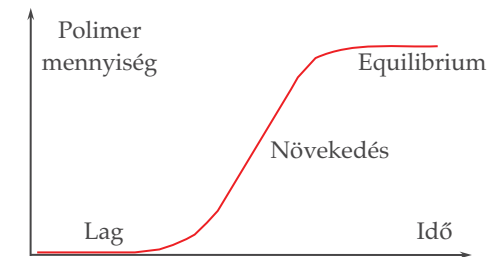
1. Polimerizáció ("okos téglá" egységekből)
2. Mechanika (lásd következő előadás)

Polimerizáció

Alegységek összeállásának folyamata

A polimerizáció fázisai:

1. Lag fázis: nukleáció
2. Növekedés fázisa
3. Equilibrium (egyensúly) fázisa

Polimerizációs egyensúlyok

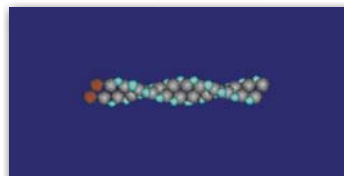
1. valódi equilibrium

2. dinamikus instabilitás: folyamatos, lassú növekedést követő katasztrofikus depolimerizáció

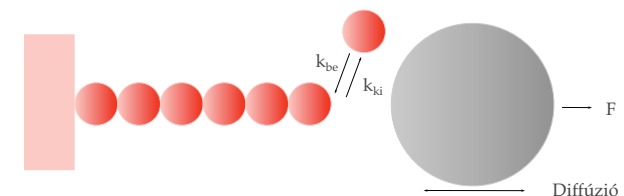
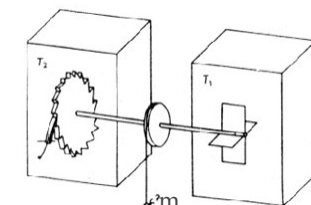

3. Treadmilling: taposómalom

Erőkifejtés citoszkeletális filamentum polimerizációjával

Brown-féle kilincskerék mechanizmus

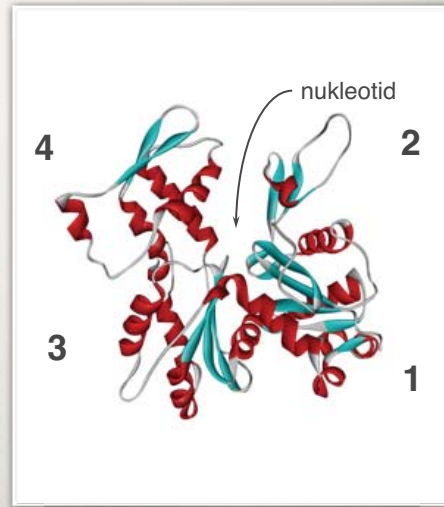

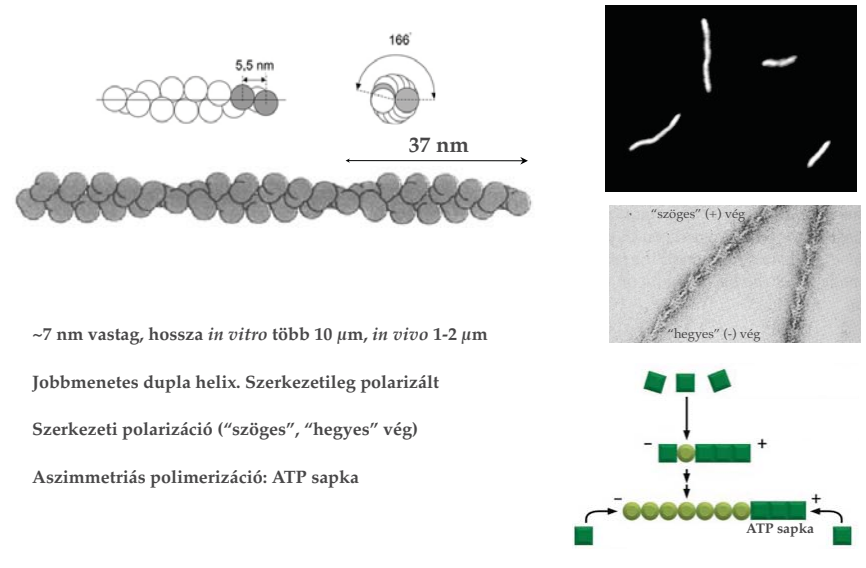
Az aktin monomer (G-aktin)

Az eukarióta sejtekben legnagyobb mennyiségben előforduló fehérje (az összfehérje 5%-a)
 Koncentrációja a sejtben: 2-8 mg/ml (50-200 μ M)
 [G-aktin oldat esetére ez 25 nm átlagot molekulák közötti távolságot jelent]

Alegység: globuláris (G-) aktin
 MW: 43 kDa, 375 aminosav,
 1 molekula kötött adenosin nukleotid (ATP vagy ADP)
 Szubdomének (4)
 Genetikai variabilitás: emlősökben 6 különböző aktin, három családban (α izomeredetű, β , γ nem-izomeredetű)

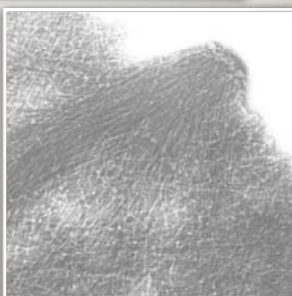
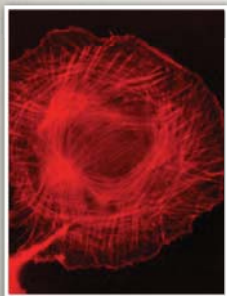
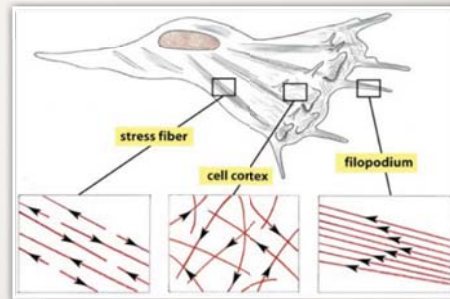

Az aktin filamentum (F-aktin)

Aktin a sejtben

cortex (a sejt pereme)
 "stress" rostok,
 sejtnyúlványok (lamellipodia, filopodia,
 microspikes, focal contacts, invagináció)
 mikrovillus

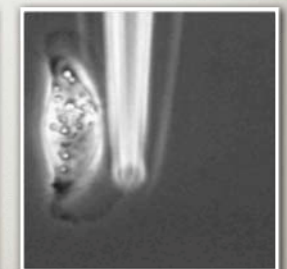
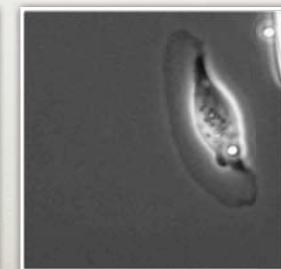
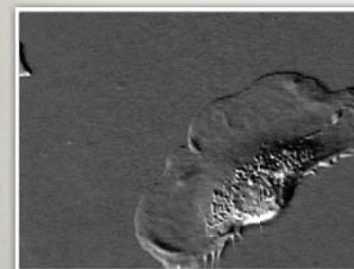
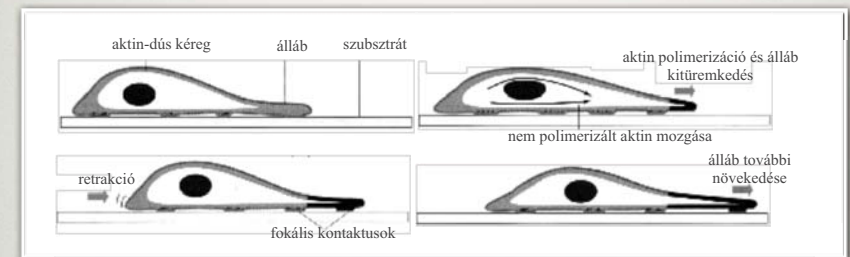

Stress rostok

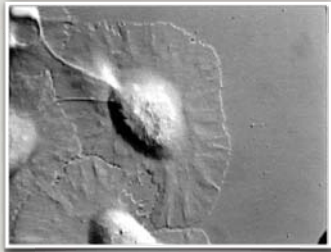
cortex

filopodium

Aktin-függő sejtmozgás

Aktin-függő sejtmozgás megnyilvánulásai

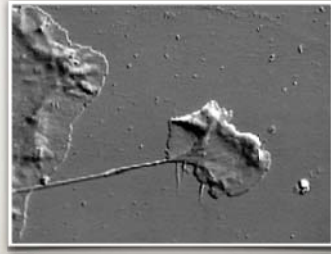
Retrográd áramlás

Filopodium képződési dinamika

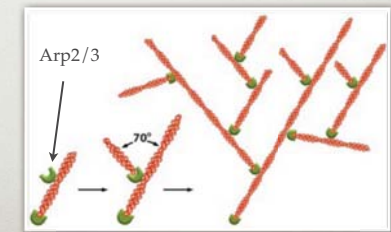
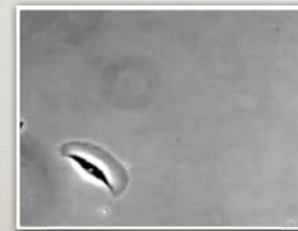
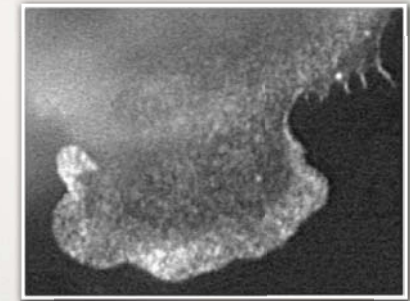
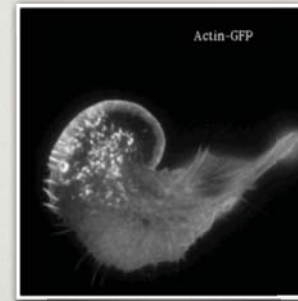

Citoplaszt (anukleáris sejtfagmentum) autonóm mozgása

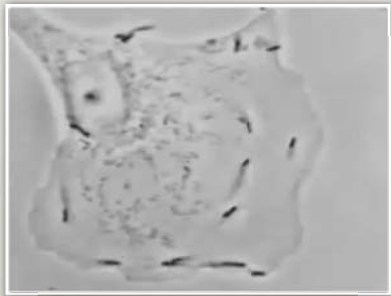

Membrán fodrozódás

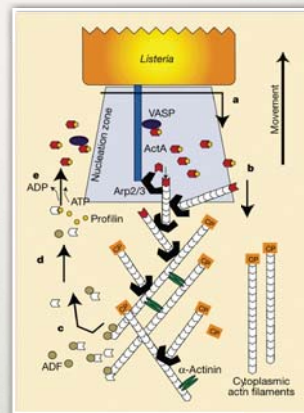
Aktin dinamika a lamellipodiumban

Intracelluláris patogének is kihasználják az aktin rendszert

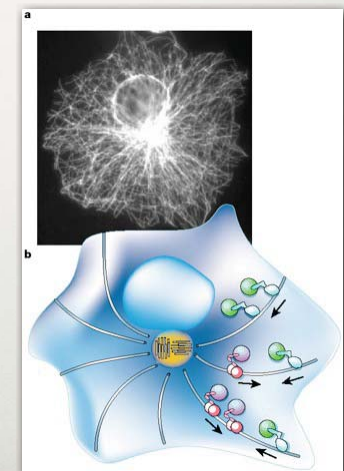
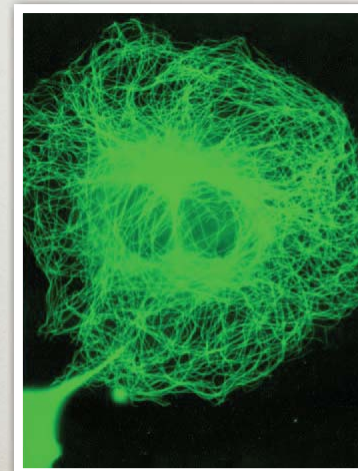

Listeria monocytogenes intracelluláris motilitása

Mikrotubuláris rendszer

Eukarióta sejtek tubulinból és kapcsolódó fehérjékből álló rendszere.

A mikrotubulusok építőköve: tubulin

Alegység: tubulin

Idegszövetben az összfehérje 10-20%-a

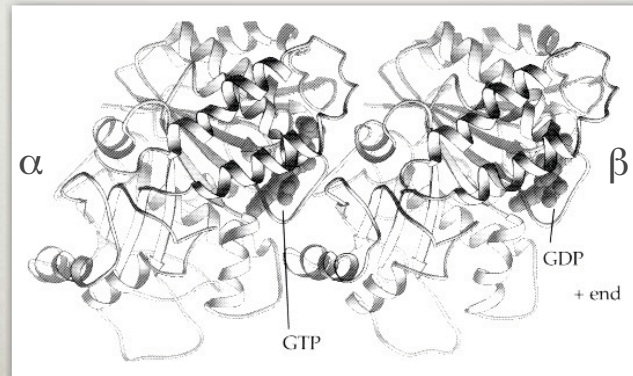
MW: ~50 kD: α - és β -tubulin $\rightarrow$ heterodimér

1 molekula kötött guanozin nukleotid (GTP vagy GDP);

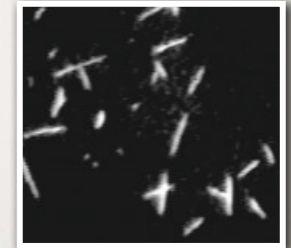
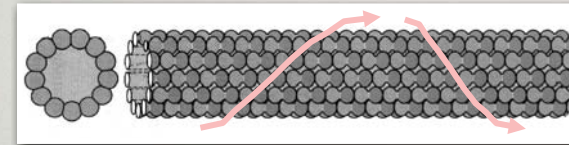
kicserélhető (β), illetve nem kicserélhető (α)

Szerkezeti polaritás

Genetikai variabilitás: legalább 6 különböző α illetve β tubulin

A mikrotubulus

~25 nm vastag, üreges

13 protofilamentum

jobbmenetes rövidmenetű helix

balmenetes hosszúmenetű helix

Szerkezeti polarizáció:

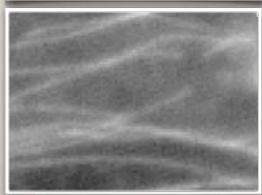
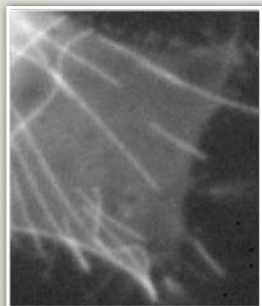
+vég: polimerizáció gyors, β -alegység által terminált

-vég: polimerizáció lassú, α -alegység által terminált

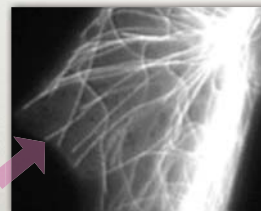
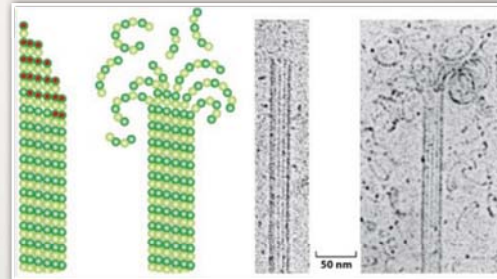
GTP-sapka

Polimerizációs egyensúlyok mikrotubulusokban

Treadmilling

Dinamikus instabilitás

Mikrotubuláris rendszer az eukarióta sejtben

Hol található az eukarióta sejtben?

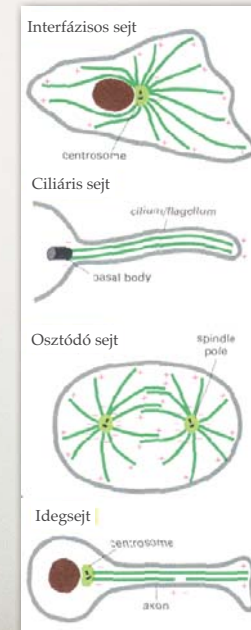
interfázisos sejt cytoplasmája, axon, cilium, flagellum, osztódó sejt húzóorsója.

Polaritás a sejtben belül

centrosomában -vég, a periférián +vég.

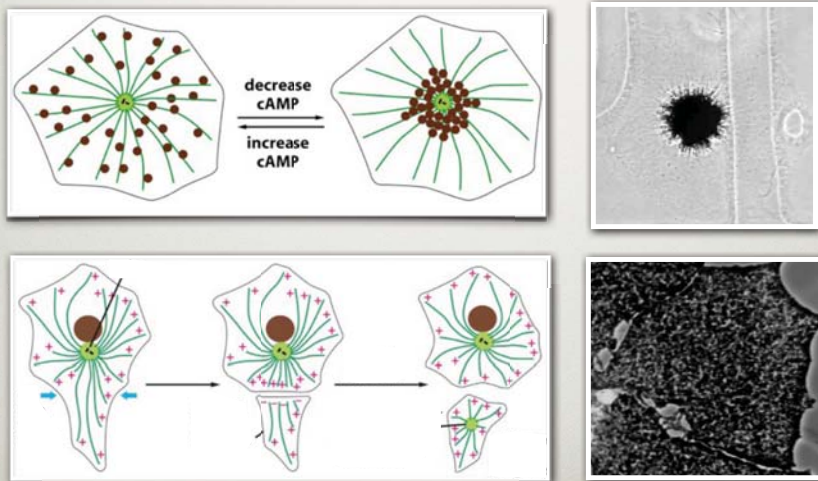
Centrosoma: 2 centriolum, centrosoma matrix, benne γ -tubulin

Sejt polaritás "fixálása" MT asszociált fehérjék (capping protein) segítségével.

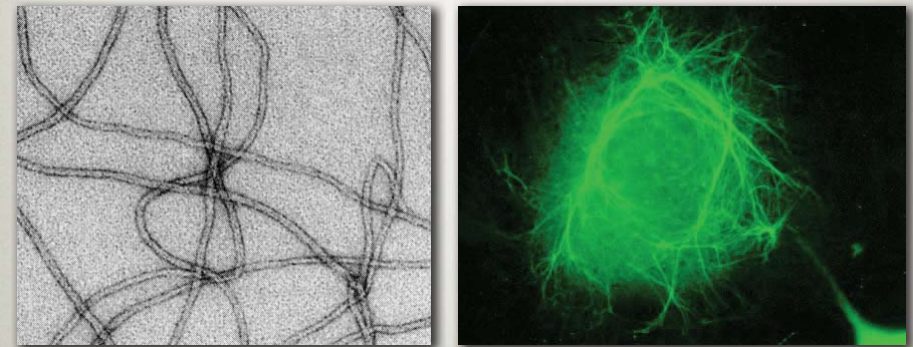
Mikrotubuláris rendszer funkciói

1. Autópályák motorfehérjék számára
2. Érzékeli, monitorozza és megtalálja a sejt geometriai középpontját
3. Motilitási funkciók (sejtosztódás)

Intermedier filamentális rendszer

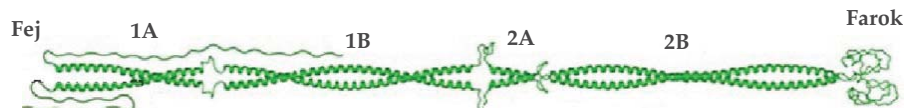
8-10 nm átmérőjű szövetspecifikus, filamentális fehérjerendszer, mely a legtöbb (de nem minden) állati sejtben megtalálható. Alapvető szerep: mechanikai ellenállás biztosítása

Vimentin, Vic Small

Intermedier filamentum építőkövek

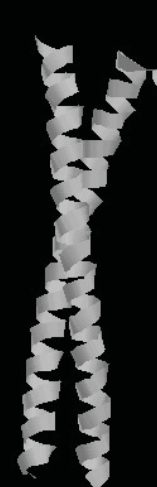
Intermedier filamentum dimer:

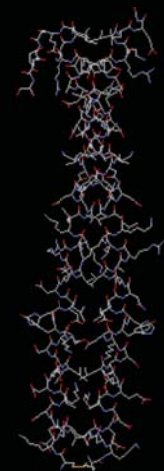
Tulajdonságok:

- Kémiai ellenálló (detergensek, magas ionerősség)
- Denaturáló szerekkel (pl. urea) extrahálható
- Fibrózus monomer (nem globuláris, mint az aktin vagy tubulin)
  - amino-terminális fej
  - centrális rúd (α -hélix, heptád ismétlődés)
  - carboxy-terminális farok
  - a szövetspecifikus monomerek egymástól a végeik szerkezetében különböznek

Az intermedier filamentum alegysége: „coiled-coil” dimer
Heptád ismétlődés szerkezet, hidrofób aminosavak

Vimentin dimer szalagdiagramja

Vimentin dimer drótháló diagramja

Intermedier filamentumok csoportosítása

Szövetspecifititás alapján (Klasszikus csoportosítás)

Szövet típus	Intermedier filamentum
Epithelium	Keratinok
Izom	Dezmin
Mesenchyma	Vimentin
Glia	Gialis fibrillaris savanyú fehérje (GFAP)
Ideg	Neurofilamentum (NF-L, NF-M, NF-H)

Intermedier filamentumok polimerizációja

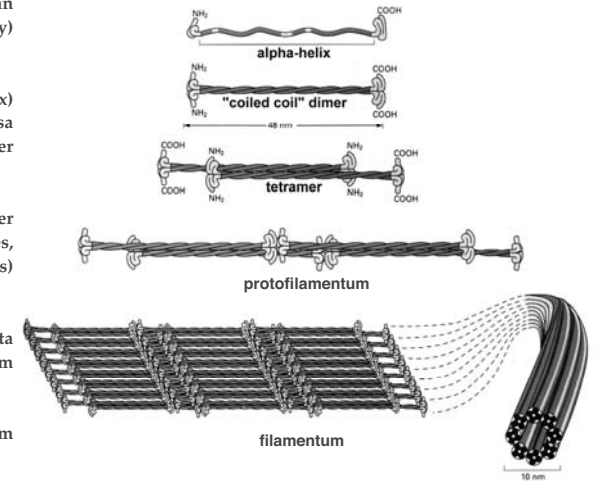
A sejtben teljesen polimerizált állapotban
(nem dinamikus egyensúly)

Centrális rudak (α -hélix)
hidrofób-hidrofób kölcsönhatása
-> coiled-coil dimer

2 dimer -> tetramer
(antiparallel elrendeződés,
szerkezeti apolaritás)

Tetramerek longitudinális sorozata
-> protofilamentum

8 protofilamentum -> filamentum

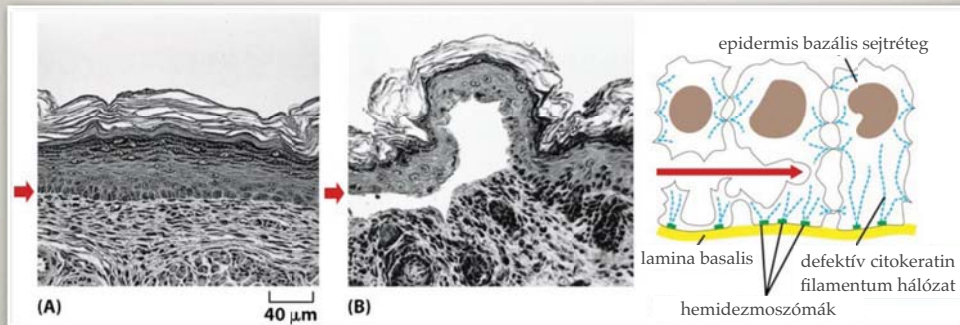

Intemedier filamentumok szöveti funkciói

Szöveti mechanikai stabilitás biztosítása

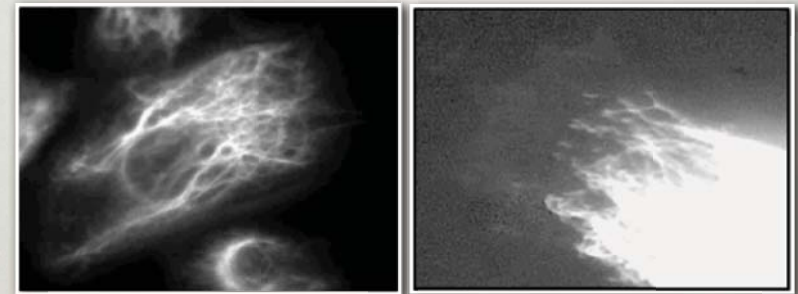
Epiteliális (hám-) sejtekben:

- Pathologia: *epidermolysis bullosa simplex*.
- Mutáció a keratin génben.
- Enyhe mechanikai hatásra (pl. dörzsölés) fellépő hólyagos hámszétérés.

Az intermedier filamentumok dinamikusabbak mint korábban sejtettük

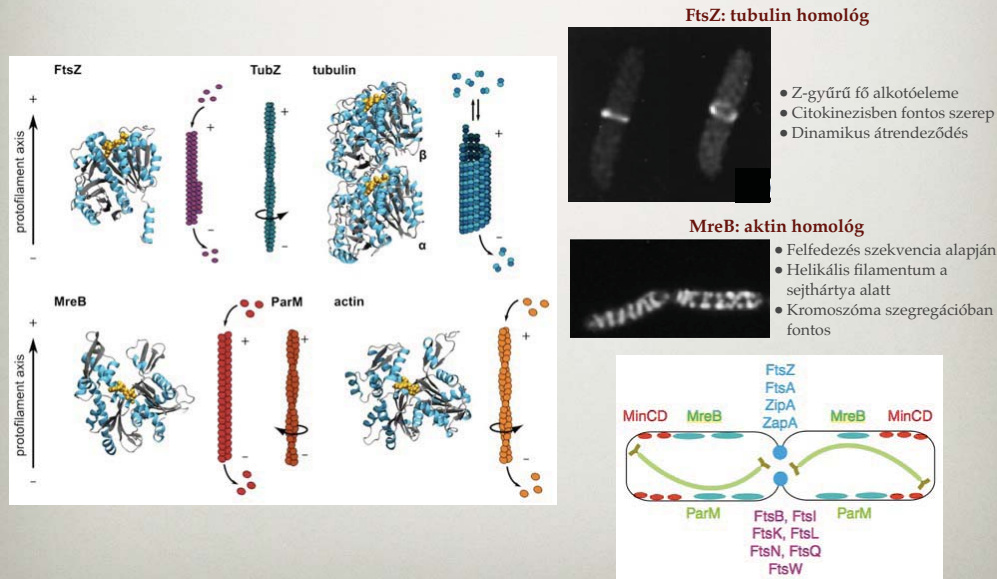
Dinamikus vimentin átrendeződés az élő sejtben

GFP-konjugált
vimentin 3T3 sejtben

Egyedi filamentum
turnover

PROKARIÓTA CITOSZKELETON

MOTORFEHÉRJÉK

1. Specifikus filamentumhoz kapcsolódnak.
2. Elmozdulást és erőt generálnak.
3. Kémiai energiát használnak fel.

A motorfehérjék típusai

1. Aktin alapú

Miozinok: Konvencionális (miozin II) és nem-konvencionális Miozin szupercsalád (I-XXIV osztályok). Plusz vég irányába mozognak.

2. Mikrotubulus alapú

- Dineinek:** Ciliáris (flagelláris) és citoplazmáris dineinek. A mikrotubulus mentén a mínusz vég irányába mozognak.
- Kinezinok:** Kinezin szupercsalád: konvencionális és nem-konvencionális. A mikrotubulus mentén a plusz vég irányába mozognak.
- Dinaminok:** MT-függő GTPáz aktivitás. Biológiai szerep: vakuoláris fehérjeválogatás (pinchase enzimek)?

3. DNS alapú mechanoenzimek

DNS és RNS polimerázok, vírus kapszid csomagoló motor, kondenzinek. A DNS fonal mentén haladnak és fejtenek ki erőt.

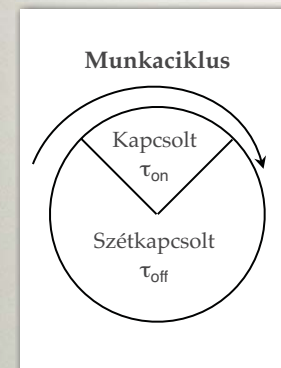
4. Rotációs motorok

F1F0-ATP szintetáz. Bakteriális flagelláris motor.

5. Mechanoenzim komplexek

Riboszóma

Motorfehérjék munkaciklusa

"Duty ratio": $r = \frac{\delta V}{v}$

δ = munka- vagy lépéstávolság
 V = ATPáz sebesség
 v = motilitási sebesség

Processzív motor: $r > 1$

Pl. kinezin, DNS-, RNS-polimeráz. Munkaciklus nagy részében kapcsolt állapotban. Egmaga képes a terhet továbbítani.

Nonprocesszív motor: $r < 1$

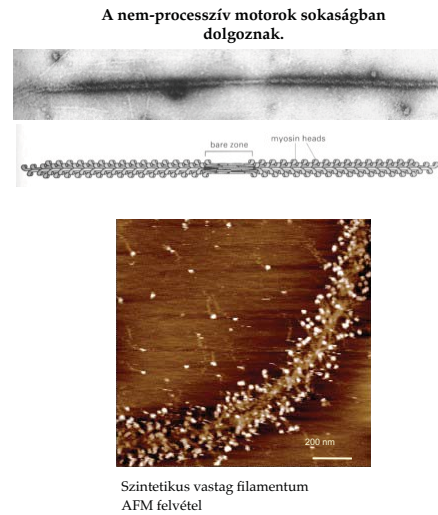
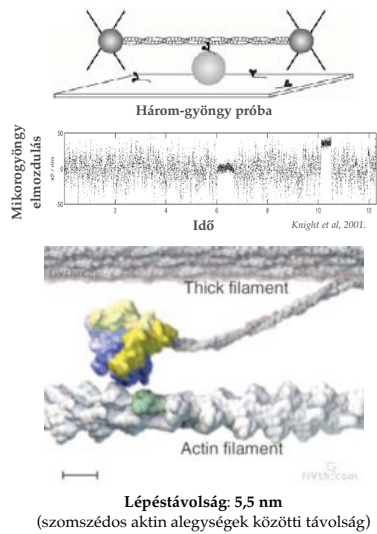
Pl. miozin. Munkaciklus nagy részében szétkapcsolt állapotban. Sokaság működik együtt.

Egyetlen motorfehérje által kifejtett erő: néhány pN.

NEM-PROCESSZÍV MOTORFEHÉRJÉK

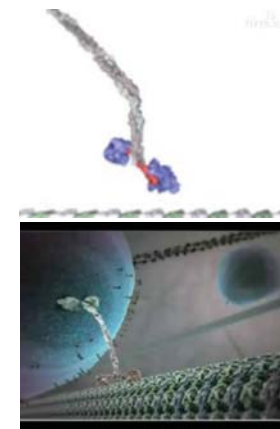
Miozin

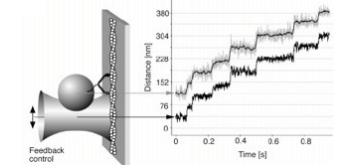
PROCESSZÍV MOTORFEHÉRJÉK

Kinezin

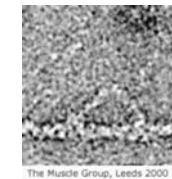
Lépéstávolság: 8 nm (minden második tubulin alegység közötti távolság)

Miozin V

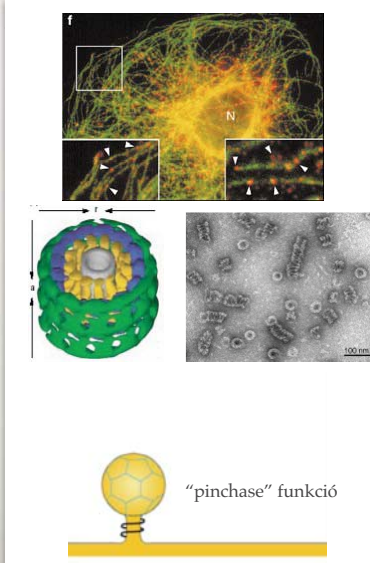
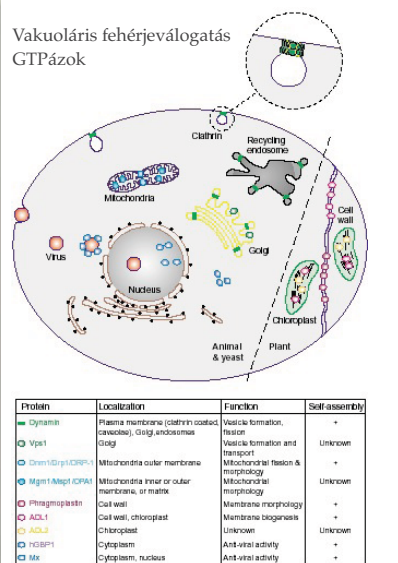
Lépéstávolság: ~36 nm nm
(aktin filament hélix félmenet emelkedés)

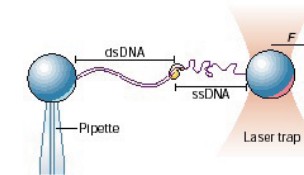
A processzív motorok egyedül dolgoznak.

Dinaminok

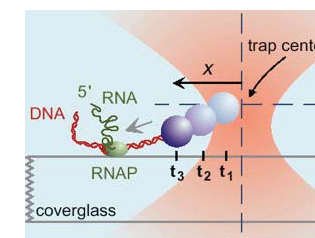
Vakuoláris fehérjeválogatás
GTPázok

DNS Motorok

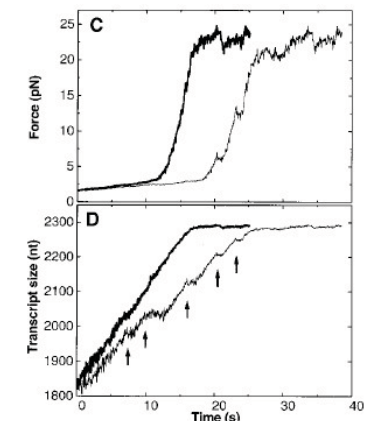

T7 DNS Polimeráz

RNS Polimeráz

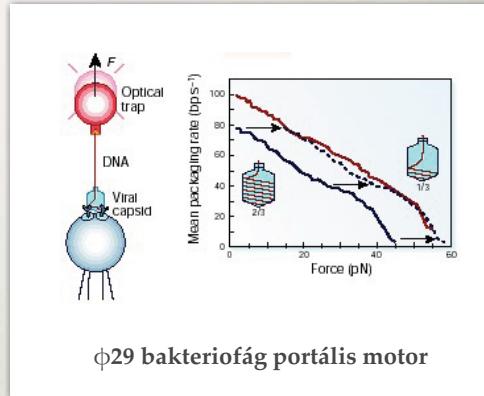
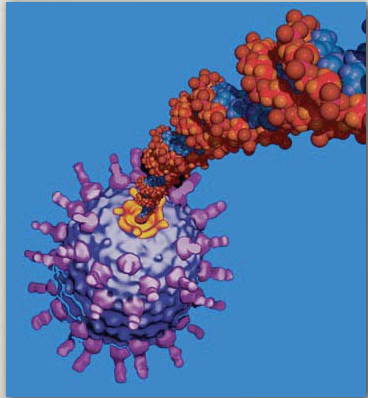
Processzív motorok

RNS Polimeráz, Wang et al. 1998.

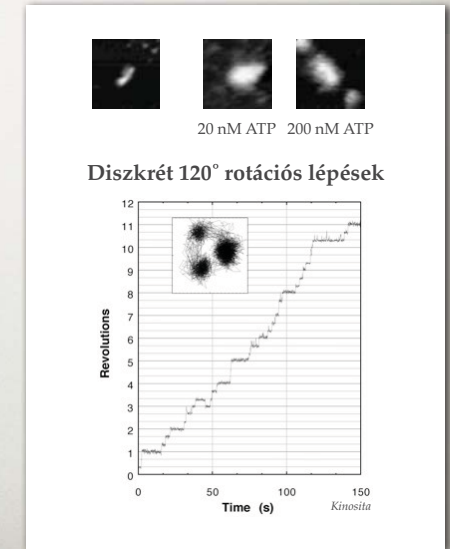
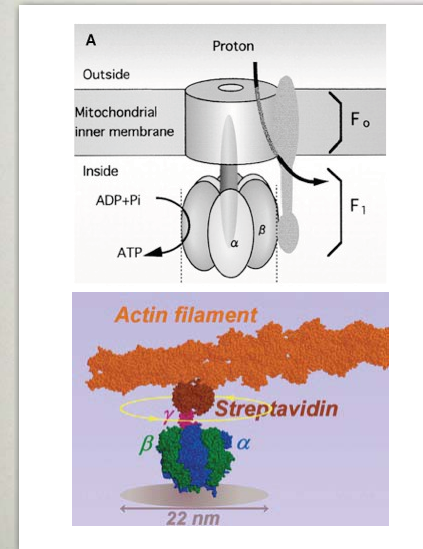
Vírus portális motor

Különleges DNS motor

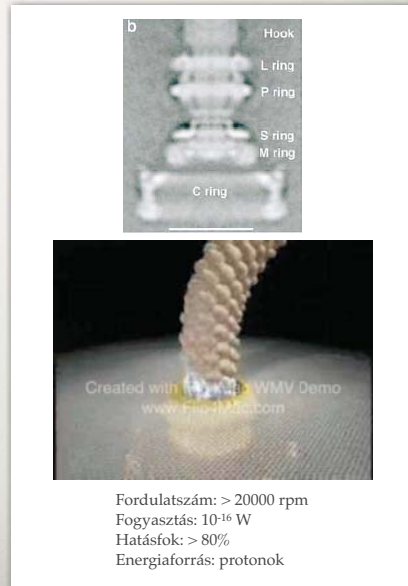
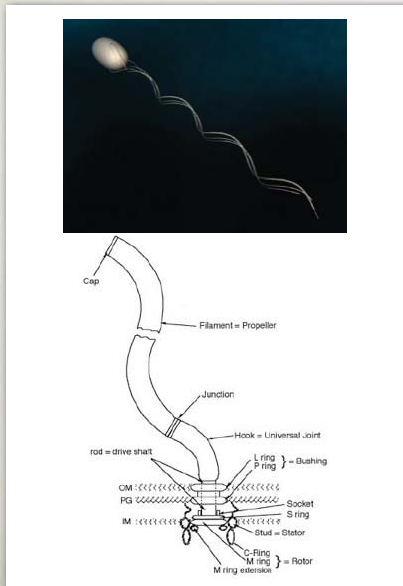
ROTÁCIÓS MOTOROK I:

F1F0-ATP SZINTETÁZ

ROTÁCIÓS MOTOROK II:

Bakteriális flagellum motor

Mechanoenzim komplex

Riboszóma

